

ENTRE EL CORB I L'ONDARA.
Relacions entre nobles i templers:
Els Anglesola, els Cervera
i els Timor-Queralt

Per Miquel Torres i Guiu Sanfeliu
Grup de Recerques de les Terres de Ponent

Pàgina anterior.

Blasons dels principals nobles de les valls del Corb i l'Ondara: Anglesola, Cervera, TimorQueralt.

Justificació

Els ordes militars, bàsicament fundats per protegir els peregrins que visitaven Terra Santa, varen mostrar ràpidament un esperit conqueridor que anhelava els llocs sants en poder dels musulmans. Per fer viables aquestes campanyes militars a Orient era necessari crear i mantenir un entramat econòmic i humà que permetés la lluita continuada contra els infidels. Per tant, l'ajut dels nobles occidentals era cabdal per a mantenir l'estructura militar d'aquests ordes. El qual s'aconseguí a través de les donacions de terres i la creació de comandes, a més de les donacions econòmiques a l'orde i de donats, i sobretot, a través de l'aportació de cavallers a la causa disposats a lluitar i morir, per mantenir les possessions que tenia l'orde.

A partir d'aquest apunt general, hom es fa una pregunta cabdal, la mateixa que el Dr. Sans i Travé va fer a títol general en la seva exposició dins la Jornada de Treball que es dedicà a l'estudi d'aquests ordes militars: com aconseguia l'Orde del Temple els seus efectius humans? quines relacions es donaren entre els nobles i els templers? i de quina manera repercutiren aquestes relacions en els dos estaments socials?. Sens dubte, un ampli camp d'estudi que pot aportar conclusions molt interessants.

Les nostres pretensions, tot i partint d'una contextualització general al tema, tant sols volen incidir en les relacions entre Nobles i Templers dins l'espai geogràfic de les Valls del Rius Corb i Ondara, atès que aquestes formen part del moment històric de conquesta i consolidació del territori i de la donació de les primeres possessions a l'orde del Temple. Incidint, també, en l'acceptació dels nobles del territori en la implantació dels templers en el seu espai, tot valorant-ne el grau de participació i adhesió, així com la lenta desvinculació a l'orde en els moments finals del procés als templers.

HUG RIGAUD, i el Comte de Barcelona, Ramon Berenguer III

Sens dubte, la peça clau per a comprendre l'inici de les relacions entre els templers i els nobles catalans, passa inevitablement per la figura de Hug Rigaud. Però qui era realment aquest personatge dins la historiografia dels templers?. Intentarem donar-li la contextualització necessària per a fonamentar el nostre estudi.

En un context de conquesta i de repoblació, pròpia del segle XII, la historiografia general ens parla d'un templer, Hug Rigaud, que ja actuava en terres catalanes i del regne d'Aragó a partir de 1128. Essent el punt de partida de l'acceptació de l'orde del Temple, per part de la noblesa occidental, l'aprovació de l'orde per part del Papa i de la Santa Seu en el Concili de Troyes (França), de l'any 1128. I sembla que, en data de 1129, dels 116 documents acreditats pel marquès d'Albon, sobre donacions, permutes i vendes produïdes a occident en favor dels templers, 32 corresponen a Hispània i 6 a Portugal¹.

Tot i així, Daniel Castille, matisa que hauríem d'acceptar que durant els 10 anys

posteriors al Concili de Troyes, l'orde del Temple s'hauria oficialitzat lentament. Sembla que els monjos guerrers s'instal·laren inicialment al Nord i al Sud del reialme francès i a l'estranger (Hispània i Portugal), constituint les primeres cases del temple entre 1129 i 1133. Tot i així, J.A. Durbec, apuntava inicialment que els templers s'implantaren sòlidament a Espanya, entre 1126 i 1130 i en el Llenguadoc entre 1128 i 1133². Encara que la data de 1126, com a inici d'implantació dels templers a Espanya, sembla massa reculada, ja que el punt de partida més acceptable es la data de 1128 i en relació al Concili de Troyes.

Segons «Le cartulaire de Douzens (Aude)», un document històricament necessari per a comprendre els inicis propagandístics dels templers, un dels personatges més importants dels templers durant els anys posteriors al Concili de Troyes (1128) és Hug Rigaud. Atès que després de la figura llegendària d'Hug de Payens (Pinós), en el cartulari consta que fra Hugo de Rigaldus és el Domnus (senyor) del Temple, entre 1130 i 1136. Tot i aquesta apreciació, cal assenyalar que Hug Rigaud no fou Gran Mestre de l'orde, sinó que va ser un puixant senyor feudal que assolí el càrrec de Procurador Provincial de l'orde, i que en alguns documents, se l'anomena Mestre de la Provença i d'Espanya entre 1130 i 1136³.

Per la seva posició dins de l'incipient organigrama dels Templers, Hug Rigaud seria un gran viatjant, un gran propagandista de l'orde, el qual contactaria amb la noblesa de la seva jurisdicció. I en aquest context, el trobem documentat el 14 de juliol de 1131 com a testimoni del testament del Comte, Ramon Berenguer III, redactat al Palau de la ciutat de Barcelona⁴. Davant del propi Rigaud i de fra Bernat de Perpinyà, el malaltís Comte professava com a Templar, ja que els ideals de l'orde s'adequaven a la seva mentalitat. Ramon Berenguer III moria cinc dies després d'ingressar-hi, i segons Sans i Travé, la seva professió a l'orde feta «In extremis» s'ha de considerar jurídicament vàlida⁵. Com afirma l'any 1143 el seu fill, Ramon Berenguer IV, el comte va rebre sepultura embolcallat amb l'hàbit blanc dels templers i es convertí així, en un dels primers nobles catalans a ingressar a l'orde dels pobres cavallers de Crist, concedint a més, la primera donació dels comtats catalans: el castell de Granyena, a la Segarra⁶. Encara que inicialment no s'implantaren en el lloc, perquè en aquells moments inicials l'orde encara no tenia cap casa organitzada en terres catalanes, i calia per tant, iniciar l'estructuració jeràrquica dels templers catalans i la consolidació de les primeres donacions.

Es fa evident que Hug Rigaud, va ser un dels primers templers que iniciaren els contactes de l'orde al sud dels Pirineus, en terres aragoneses, catalanes i lusitanes. Però també es documenten altres templers que acompanyaren a Rigaud en els seus viatges propagandístics per la Provença i la Hispània, com l'anteriorment esmentat fra Bernat de Perpinyà i fra Guillaume Salomon⁷, entre d'altres, i especialment fra Arnau de Bedors que en seria el seu substitut. Podem concloure, emperò, que essent Hug Rigaud el cap de l'Orde en la Provença i la Hispània, el seu missatge va ser perfectament comprès, ja que el país encara mantenia la seva particular croada contra l'islam. La novetat de l'Orde del Temple, dins el concepte general de les croades i els croats, oferia a més, una possibilitat immediata de redempció de l'ànima humana pels pecats mundans.

HUG RIGAUD,... Templers, Hospitalers i Sant Sepulcre?

Plana sobre la figura d'Hug Rigaud un aspecte interessant que ha estat poc aprofundit. Segons Daniel Castille, en «Le cartulaire de Douzens», i E.B. Leonard, en «Introduction au cartulaire manuscrit du Temple» es planteja que durant els primers anys no existeix pròpiament una jerarquia dins l'orde. Plantejant a més, que durant un temps curt, entre 1130 i 1133, la comunitat del Sant Sepulcre i de la cavalleria del Temple podrien tenir un mestre comú, en la persona d'Hug Rigaud⁸.

Mentre que el 1134, moment en què es consigna l'acord de Pau i Treva, amb els ordes militars, sembla ser que Hug Rigaud només representava les qüestions relacionades amb el Temple, del qual en continua essent el representant fins al 1136. Ara bé a partir de 1137, ja no es esmentat en els afers de l'orde⁹.

En aquest aspecte, Georges Bordonove, també apunta que en els primers temps després del Concili de Troyes (1128), l'estructura del Temple seria fragmentària i en conseqüència els mestres provincials tindrien amplis poders d'actuació i de decisió. Apuntant a més, que l'orde no obtindria unes estructures definitives d'organització fins una dècada després del concili¹⁰.

Sobre la figura d'Hug Rigaud, Bordonove és l'únic investigador que planteja que aquest cavaller de Crist podria ser familiar del Rei Alfons d'Aragó. D'altra banda, cal enumerar que altres cavallers que ostentaren el càrrec de mestre provincial de Catalunya podrien pertànyer a la nissaga del mateix Hug Rigaud, com Ponç de Rigalt (1189-1195) i Ponç de Rigaud (1202- 1206). Encara que en base a un possible error de cal·ligrafia podria tractar-se del mateix cavaller templer que ostenta el càrrec dues vegades en poc temps.

El testament d'Alfons el bataller i Ramon Berenguer IV

Tot i el primer contacte de l'orde del Temple amb el Comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, l'any 1131, és quelcom més interessant l'afer del testament del Rei aragonès, Alfons el bataller. Testament que també va ser redactat el mateix any que el de Ramon Berenguer III, en data d'octubre de 1131, durant el setge a la ciutat de Baiona. El qual feia hereus i successors del seu reialme a les tres ordes militars més importants: «El Sepulcre del Senyor de Jerusalem, L'hospital dels pobres de Jerusalem i el Temple de Salomó amb els cavallers que vigilen allí per la defensa de la cristiandat»¹¹. Crida l'atenció com s'enumeren les ordes militars, amb el qual podríem deduir que el monarca aragonès tenia predilecció per l'Orde del Sant Sepulcre, atès que el cita primer.

Alfons el bataller va morir l'any 1134 durant el setge de Fraga, sense haver deixat descendents, i s'inicià llavors l'afer sobre el testament. Els ordes militars i la Santa Seu volen que s'apliquin les últimes voluntats del monarca, i els nobles no seguien les disposicions del seu rei. Com diu Sans i Travé, el testament del monarca resultava inviable i els ordes militars encara no estaven prou estructurats per fer-se càrrec del poder¹². La noblesa aragonesa opta per fer rei el germà d'Alfons, Ramir II el Monjo, el qual encara era bisbe no consagrat de Roda- Barbastre¹³.

Ramir II infantà Peronella, la futura reina d'Aragó, i per a fer front a les pretensions dels ordes militars afavorits pel testament d'Alfons el bataller, la noblesa aragonesa negocià el casament de Peronella, de tant sols un any d'edat, amb el millor

pretendent d'aquells moments: Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i fill del primer templer de la península. El casament tingué lloc el 1137 i es solucionaren els problemes de successió del regne d'Aragó, però les reclamacions del Sant Sepulcre, de l'Hospital i dels Templers continuaren vigents.

L'acord de Pau i Treva en favor dels ordes militars, constituïda al 15 d'abril de 1134, entre els comtes, nobles i eclesiàstics catalans, obria les portes a aquests perquè s'establissin al país d'acord a les seves regles. Ramon Berenguer IV anà més enllà, i per tal d'afavorir l'orde del Temple, es comprometé a donar el dia de la seva mort les seves armes i arnesos (com va fer el seu pare) i de per vida, cada any, vint morabatins d'or o dues lliures de plata¹⁴. Tot i així, el 16 de setembre de 1140 s'arriba a un acord amb l'orde de l'Hospital i del Sant Sepulcre, en mans de mestre Ramon de Puy que actuava en nom de tots dos ordes. Mentre que l'acord amb els templers no es tanca fins al novembre de 1143, durant el mestratge de Robert de Craon¹⁵. Com a nota curiosa, podem dir que s'aconsegueix lligar els acords entre el Comte de Barcelona, la noblesa catalana i aragonesa i els Templers, després que Hug Rigaud deixés de ser mestre provincial de la Provença i d'Hispania (1128-1136).

TEMPS DE CONQUESTA. Els castells de Granyena i de Barberà

Per agilitzar la conquesta de la Catalunya vella, el comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, mitjançant la donació del lloc de Granyena de Segarra va intentar que els templers s'impliquessin en les seves pretensions de conquesta. En aquelles dates, 1131, aquest castell està emplaçat en la línia de frontera, entre cristians i musulmans, dins el territori que comprèn la Vall del Riu Corb. Precisament, el testament especifica que aquesta donació es fa de mans d'Hug Rigaud «...per a la defensa de la cristiandat, segons la institució del seu orde de la milícia¹⁶». Formula que també és utilitzada en la concessió del castell fronterer de Barberà de la Conca «...perquè han vingut i s'han mantingut amb la força de les armes en Granyena, per a la defensa dels cristians¹⁷».

Com hem dit anteriorment, el castell de Granyena fou una de les primeres donacions que es feren als templers en terres catalanes, en data de 1131, i l'any 1132 el Comte d'Urgell, Ermengol VI, donarà als templers el castell de Barberà de la Conca. En seguiran d'altres donacions efectuades pels nobles catalans, els quals imitaran la gesta d'afavoriment als templers que el Comte de Barcelona i d'Urgell els varen professar. Potenciada, en part, per l'assemblea de 1134 en què es constituí la Pau i la Treva en favor dels templers¹⁸.

Cal remarcar que aquests dos castells, tot i no ser situats a la mateixa vall, es troben en el mateix eix transversal de la línia de frontera. Atès que tots dos castells, s'haurien d'incloure en el context del moviment de conquesta i consolidació de la Vall del Riu Corb i dels passos naturals que comunicaven amb la Conca de Barberà. Per tant, hem de tenir en compte que aquestes donacions als templers s'han d'emmarcar en un context de conquesta del territori propiciat pels comtes d'Urgell i Barcelona. Mentre que les donacions de l'interior del país fetes als templers s'han d'emmarcar en un context de consolidació i d'explotació del territori propiciat pel nobles catalans.

TEMPS DE CONQUESTA. Lleida i Tortosa

Vers l'any 1038, la marca hispànica del comtat de Barcelona se situava als voltants de Cervera, lloc des del qual parteix la pressió al territori musulmà que compren la zona dels rius Corb i Ondara. Propiciat a més, pel fet que l'any 1045 mort el Taifa de Saragossa i s'inicià una disputa pel poder entre els seus fills que acabà afectant l'equilibri militar de la zona de frontera. Conjuntura que el comte de Barcelona i els nobles catalans no varen desaprofitar.

Anteriorment ja ens hem referit al fet que el Comte de Barcelona va fer front al problema del testament d'Alfons el Bataller, durant els anys 1134-1143, davant les pretensions del Sant Sepulcre, de l'Hospital i dels Templers, i ara afegiríem que la solució d'aquest afer es va aconseguir a través de donacions importants. Sobretot entre els templers que eren els més descontents. En terres aragoneses es varen cedir els castells fronterers de Montsó i Xalamera, en les terres properes a la Lleida àrab es donaren els castells de Remolins i Corbins, i es confirma les cessions de Granyena i Barberà en la frontera pròxima als emplaçaments islàmics de Tortosa i Siurana. Sens dubte és el primer indicatiu clar de l'estratègia endegada pel Comte de Barcelona per tal d'implicar els ordes militars en la conquesta del territori. Sobretot en la conquesta de Tortosa, l'any 1148, i de Lleida, l'any 1149.

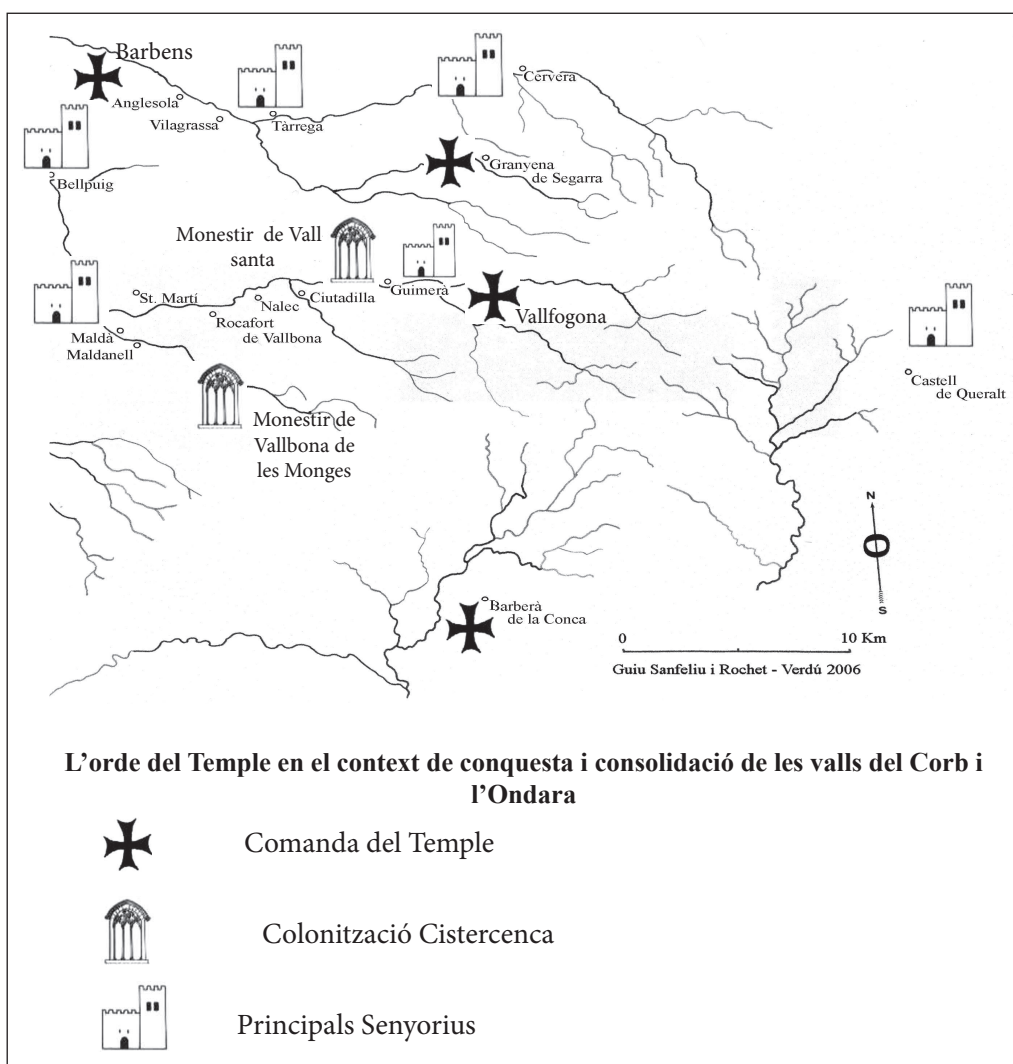
A partir de les primeres conquestes del territori, la participació dels Templers i Hospitalers al costat de les empreses militars que promourà el Comte i els nobles catalans, les noves donacions a l'orde es faran a redós de la concessió de noves possessions i al dret a rebre la cinquena part de les terres conquerides o del seu valor estimat. A més dels delmes, censos i usatges que el concedí.

TEMPS DE CONSOLIDACIÓ. Ordes Militars i Cistercencs

És el temps de la reestructuració del territori, la qual a partir dels antics comtats i grans zones de repoblació, es comença a fragmentar en incipients senyorius. Bàsicament és una acció que també es correspon al moment de la microfragmentació dels grans territoris entre els fills dels nobles conqueridors, i en part, a les compensacions per les accions de guerra i fidelitats als interessos reials. Context en el qual també s'han d'incloure el conjunt dels ordes militars.

En aquest context territorial de consolidació i de nova estructuració del territori interior, fora de les fronteres militars, s'aniran conformant les diverses Cases del Temple d'aquesta zona del Corb i de l'Ondara. Com és el cas de la Comanda de Granyena, de la Sots-comanda de Vallfogona de Riucorb, i de la Comanda de Barberà de la Conca, a l'extrem més meridional. Així com la Comanda de Barbens a la zona més occidental de l'Ondara. Cal destacar, emperò, per la seva proximitat a la Vall del Corb que aquestes cases formen un conjunt territorial bastant homogeni. Però caldria analitzar encara, com s'estructura i com s'integren els templers en l'espai, i com interactua amb els diversos nobles i senyors feudals de l'entorn. Aspectes que cal analitzar fins al punt àlgid i posterior caiguda de l'orde del Temple, ocorreguda l'any 1307.

Però també s'han de tenir present les grans apostes de colonització pacífica dins

el territori, posteriors a la conquesta i a l'allunyament de les fronteres militars. Empreses de colonització que no tant sols estan en mans dels nobles feudals, sinó que ens referim a les comunitats benedictines i cistercenques. En el cas del petit espai de la Vall del Corb, aquestes apostes es materialitzaran a través del monestir cistercenc de Vallbona de les Monges, el qual esdevindrà un Senyoriu l'any 1152, i dels seus petits filials. Però a partir d'aquest moment, els cistercencs de la Vall del Corb i l'Ondara començaran a pensar en clau feudal i començaran també, a sorgir desavinences sobre propietats i en clau religiosa les desavinences sorgiran per l'obtenció de les donacions dels fidels. Tot i que com apunta Sans i Travé, no serà fins als vols de 1172 quant aquestes cases templeres estaran ja ben estructurades i en ple funcionament. Però això no implica que ja estiguessin en funcionament anteriorment a aquesta data, en tot cas, implicaria que a partir de 1172 es presenten com una clara competència al poder dels nobles de la zona i al poder eclesiàstic.

Com apunta A. Vignati, sembla que l'orde del temple tenia una especial vetlla per a l'ús racional de les seves explotacions, i que a més a més, adquiria tots els molins hidràulics que estaven al seu abast¹⁹. Percepció perfectament acceptable, atès que dins el territori del Corb, el molí de l'Albió i el molí de la cadena foren adquirits per la comanda de Vallfogona de Riucorb.

Per tant, les possessions obtingudes per les ordes militars varen generar recursos econòmics, socials i humans, i també varen originar els primers conflictes veïnals amb els nobles i cavallers del territori. Essent un d'aquests nobles afectats el senyor de Bellpuig, Berenguer Arnau, de la nissaga dels Anglesola, qui va protagonitzar una disputa que afectà al mateix comte de Barcelona.

TEMPS D'EXPANSIÓ. Nobles i Templers

Finalitzat el procés de conquesta i consolidació del territori de la Vall del Riu Corb, les cases del Temple d'aquest territori com les de Granyena i Vallfogona, més les Comandes pròximes a aquesta realitat geogràfica, com les de Barberà i de Barbens, varen protagonitzar una expansió radial important a través de les cessions, compres i donacions dels nobles. Inicialment de mans de les gran nissagues de la zona, com els Anglesola i els Queralt, i posteriorment de mans dels emergents castlans ennoblits, com els Oluja, entre altres, veritables protagonistes de bona part del segle XIII i finals de l'orde.

Es evident que molts membres del capítol catedralici procedien de la petita i mitjana noblesa del país, com també passava amb els templers i altres ordes militars²⁰. Per tant, la incorporació generalitzada al sí dels diferents grups militars i estaments religiosos era una sortida digna per a bona part dels cabalers de la noblesa del país. Com palesa el fet que durant el setge dels templers catalans el monarca Jaume II utilitzi els familiars directes dels templers per a aconseguir la seva rendició. Aspecte molt ben tractat per Sans i Travé en el llibre sobre el procés als templers, amb exemples tant clars com el Bisbe de Vic, Berenguer de Saguàrdia, germà de Fra Ramon de Saguàrdia, lloctinent dels templers catalans,

Se'ns planteja, doncs, l'existència d'unes relacions inicialment fluïdes entre els nobles, els religiosos i els monjos guerrers. En part enteses com a conseqüència dels lligams familiars, com assenyala Sans i Travé, «...els templers disposaven als seus castells dels fills dels cavallers del país, als quals formaven militarment sobre la seva responsabilitat...»²¹. Però en part, també com a una conseqüència dels lligams senyorials entre nobles i cavallers, atès que els cavallers i castlans intentarien imitar les gestes dels barons i comtes, els quals inicialment també haurien imitat les donacions del comte de Barcelona i d'Urgell.

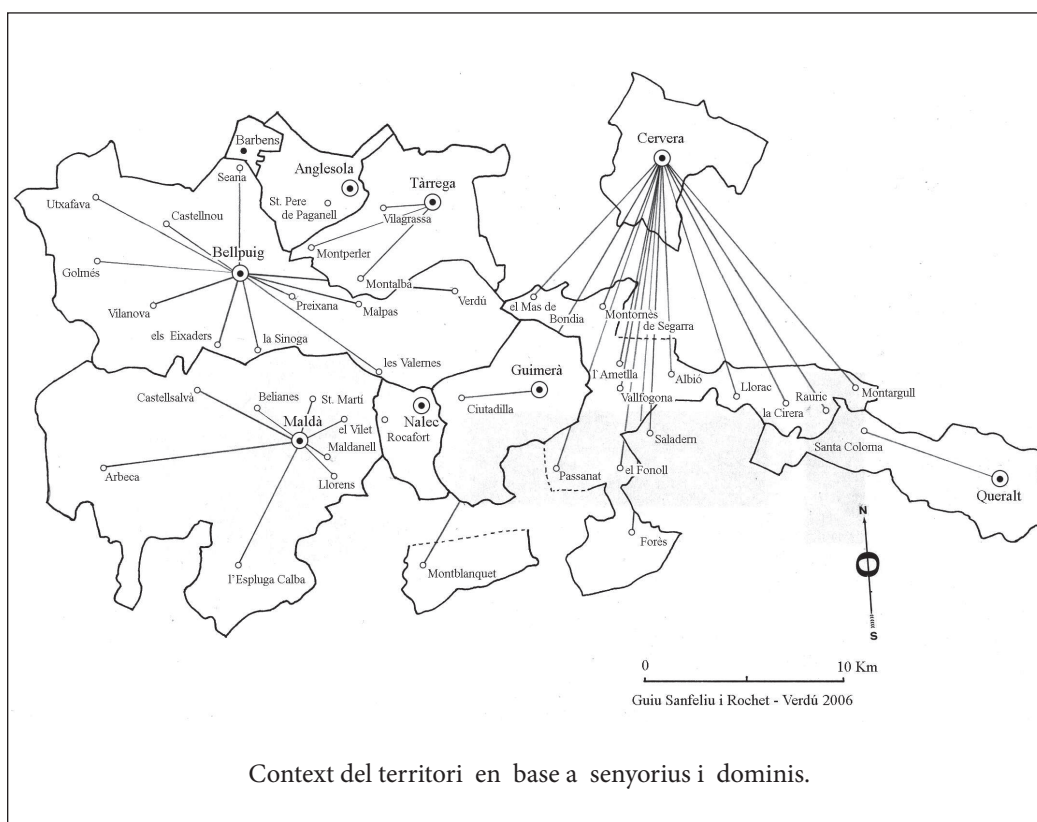
Podríem concloure que en el moment d'implantació dels ordes religioso-militars, la societat era plenament receptiva perquè estava impregnada d'una mentalitat de conquesta i de repoblació. Però passat el temps de la guerra i allunyat el perill del moro, més la pèrdua de les possessions cristianes a Terra Santa, varen provocar paulatinament un desencís propagandístic, sobretot a redós del Temple. Si més no, entre les nissagues importants dels Anglesola i Queralt, les quals a partir de la segona

meitat del segle XIII sembla que deixen de tenir membres familiars al capdavant de les comandes. Essent substituïts pels emergents castlans ennoblits. Tot i que sempre trobem honroses excepcions, com els Cardona i altres, però pel que fa als nobles de la Vall del Corb, sí que percebem aquest canvi, ja que a partir de la segona meitat del segle XIII els Anglesola, els Bellpuig i els Queralt, ja no assoleixen el comandament de les cases del Temple de l'amplia zona de Ponent. Contràriament, els Oluja, antics castlans i familiars dels Queralt, inicien un vertiginós ascens a la cúpula del Temple, especialment des de mitjans del segle XIII, fins a la fi de l'orde.

Finalment, com assenyala Sans i Travé, cal tenir en compte que des de finals del segle XIII les relacions entre la monarquia catalana i l'orde del Temple no eren especialment bones, atès que els interessos d'ambdues parts havien estat molt sovint en col·lisió. D'altra banda, ni que Jaume II hagués confirmat els privilegis de que gaudia l'orde dins els seus estats l'any 1292, no havia dubtat, seguint la política emprada pels seus immediats predecessors, a intentar reduir les seves immunitats i poders²².

Els Anglesola-Bellpuig

El senyoriu dels Anglesola s'inicià l'any 1079 amb el cavaller Berenguer Gombau de Ribelles, el qual, en temps de la conquesta va lluitar al costat del Comte d'Urgell, Ermengol III. Va rebre del Comte d'Urgell les terres limítrofes del territori conegut

com a «Mascança», límit geogràfic entre les terres planes de Lleida i les serralades de la Segarra antiga. Gombau establí el seu castell termenat en el lloc conegut com a «Angulariola», pròxim a la frontera amb els àrabs, i des d'aquí inicià el procés d'encastellament i repoblació del bast territori.

Arnau Berenguer d'Anglesola, fill de Berenguer Gombau, va continuar lluitant al costat dels comtes catalans, i per aquest servei, el Comte Ramon Berengué III li va atorgar en feu la meitat del castell de Corbins i del Castell d'Alcoletge²³. Drets que el Comte de Barcelona va reafirmar novament, el 1117, a Arnau Berenguer d'Anglesola²⁴. L'any 1120, juntament amb el seu germà Bernat Berenguer, varen lluitar al costat del Rei aragonès Alfons el Batallador en la conquesta de Saragossa, i l'any 1126, tot i la defensa del castell de Corbins d'una ràtzia islàmica varen perdre la plaça forta, la qual s'havia convertit en un punt fronterer de primer ordre²⁵. Recuperat novament el castell als volts de l'any 1143, el Comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, el va concedir als templers, tot i que els Anglesola en serien els feudataris més importants en virtut dels acords establerts anteriorment²⁶.

Precisament, serà la possessió del castell de Corbins la que generarà discrepàncies importants amb els templers i el propi comte Ramon Berengué IV. Però no incidirem en el tema perquè ja ha estat tractat degudament en aquest mateix volum per Jaume Torres i Gros. En canvi sí que ens interessa remarcar les donacions que la nissaga dels Anglesola atorguen als templers dins l'espai de la Vall del Corb.

L'any 1164, Arnau II, com a nou Baró d'Anglesola, obté del capítol de l'església d'Urgell el castell d'Ivars d'Urgell i compra el lloc de Sant Martí prop Maldà. Any en el qual també es constitueix la Comanda del Temple de Barbens.

Mentre que el seu germà, Berenguer Arnau, va iniciar l'any 1139 la línia generacional dels Anglesola que havia de regir la baronia de Bellpuig. I podem dir d'aquest nou Baró de Bellpuig que va cedir als templers els llocs de Belianes i de Castellsalvà, els quals són situats a la part baixa del Riu Corb.

L'any 1176 el Baró de Bellpuig va donar el lloc de Verdú a la seva filla Berenguera d'Anglesola en casar-se amb Guillem de Cervera. De fet, en aquell temps el terme de Verdú limitava amb el terme de Sant Martí, tot i que enmig hi figurava una torre o petit castell termenat que configurava l'antic lloc de Valerna. Entre els límits d'aquests termes, senyorejats per les diferents línies dels Anglesola, hi ha constància d'un altre petit llogaret, Madrona, el qual segons un document de l'any 1264 localitzat per Joan Fuguet, havia estat una antiga possessió dels templers. Tot i l'escassetat de dades, cal pressuposar que benefactor dels templers podia ser Berenguer Arnau, primer senyor de Bellpuig, o el seu fill Guillem Arnau. Però no creiem tant factible que es tractes d'una donació de Berenguera d'Anglesola i de Guillem de Cervera, com a nous senyors del vast terme de Verdú.

L'any 1180, Guillem I d'Anglesola, Baró de Bellpuig, va atorgar als templers i al mestre Torroja el dret de pastures i de fer llenya, en els llocs de Bellpuig, Montperler, Seana, Utxafava, Castellnou, Vilanova i Sant Martí. Creiem que aquestes concessions s'han de concebre dins dels privilegis que s'havien atorgat als templers, l'any 1143, en temps de Ramon Berenguer IV. Privilegis entre els quals, a més de les exempcions de delmes, alous i altres obligacions, els templers ja disposaven de l'exempció de peatges per als ramats de l'orde²⁷. Privilegis que Pere el Catòlic els confirmà el 1208 i Jaume II,

el 1294. En aquest aspecte els templers també foren beneficiats pel papa Alexandre III, qui l'any 1170 a través d'una Butlla Papal disposa que «poso sota la meva protecció el ramat dels templers»²⁸. Aspectes tots ells, que s'adrecen al benefici de la ramaderia dels templers, la qual segons Noël Coulet, a través dels seus estudi sobre les explotacions agràries de la Provença, assegura que els templers eren pioners en la cria i pasturatge dels ramats, essent en alguns casos, senyors o benefactors de grans deveses i garrigues destinades a ramats d'ovins.

Possiblement el mestre templer al qual fa referència aquest document és Arnau Torroja, membre de la família de magnats dels Torroja de Solsona. Segons Miret i Sans, Arnau Torroja consta com a frare l'any 1156 i com a Mestre Provincial de l'orde el 1166²⁹. Segurament en la data de signament d'aquests drets atorgats als templers per Guillem d'Anglesola, Arnau de Torroja encara era Mestre Provincial de l'orde a Catalunya, atès que l'any 1181, és promogut a Mestre General de l'orde a Jerusalem, la màxima autoritat del Temple³⁰.

En un altre document de l'any 1183, signat per un Guillem d'Anglesola –creiem que es tracta de Guillem II– fa referència, i segurament convalida amb la seva signatura la decisió de Berenguera d'Anglesola, com a senyora de Verdú, en la qual concedeix a la vila les exèquies i altres privilegis, i dona als Templers la partida de l'Escarabat del Palau d'Anglesola³¹.

El moment àlgid de les relacions dels Anglesola de Bellpuig i els templers segurament es va donar en temps del Guillem d'Anglesola que fou anomenat «el templer o el pelegrí»³². Hauríem de remarcar, emperò, que la historiografia de la nissaga dels Anglesola i la seva relació amb els templers no és prou clara, atès hi ha varies referències que es contradiuen entre elles. Majorment es tracta de les divergències cronològiques entre la figura de Guillem II i de Guillem III en relació a la seva vinculació amb els templers i el seu òbit, ja que si Guillem II mort al 1236 no pot ésser el comanador de Gardeny l'any 1247³³.

Per tant, en morir Constança de Cervera l'any 1247, essent muller del Baró de Bellpuig, hauríem de plantejar-nos que és Guillem III, qui es retira com a templer al castell de Gardeny, arribant a ser-ne el comanador entre 1246 i 1247³⁴. Essent també, l'any 1258 comanador de la casa de Barberà de la Conca, i el trobem com a comanador de la casa del Temple de Corbins l'any 1267³⁵.

Els Cervera

La relació de la nissaga dels Cervera amb els templers se'ns presenta quelcom diferent, en part perquè la vila que dona nom a la nissaga és de propietat Reial, i en part també, perquè en la vila de Cervera s'implantà molt aviat l'orde de l'Hospital. Segons Miret i Sans el 1111 ja existia la casa de l'Hospital a Cervera, i l'historiador cerverí, Josep M. Llobet Portella, ens informa de molts esdeveniments relacionats amb l'esmentada institució, malgrat que ha estat un tema de poc interès per als historiadors locals³⁶.

La implantació de l'orde de l'Hospital a Cervera, en temps tant reculats, fa evident que els senyors de Cervera tindran un especial zel per aquesta orde. Ponç de

Cervera fa una donació d'un empriu de llenya el 1174, Guillem de Cervera dona un forn el 1178, i així successivament, els Cervera i els petits nobles de l'entorn de la Vila reial continuaran fent donacions a la Casa de l'Hospital. Però serà Ramon de Cervera qui farà una donació molt emblemàtica, a l'estil de les donacions que feren els comtes de Barcelona i d'Urgell, donant el seu cos i la seva ànima a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem i deixant a l'orde el seu cavall, les armes i la lloriga, i enfranquant més, tots els delmes que li pertocaven³⁷.

Tot i així, encara que el tronc central de la nissaga dels Cervera professà una predilecció per a l'orde militar dels hospitalers establert a la vila, s'ha de reconèixer que alguns membres dels Cervera sí que varen tenir relació amb els templers.

Sembla que les relacions amb els Templers es donen majorment en temps de Guillem I de Cervera i de Verdú, qui en 1172 jura el seu testament a la capella del Temple de Gardeny, i elegeix com a marmessors a templers tant importants com el mestre provincial Arnau de Torroja, el mestre d'Amposta i Arnau de Timor, entre altres. Però sobre la relació amb els templers, cal remarcar especialment el temps de Guillem II de Cervera i de Verdú, qui a la mort del seu pare va ser posat baix la tutoria de Berenguer de Boixadors (del qual, encara que no en tenim constància documental, intuïm que podria tractar-se d'un templar). Aquest fet és important, atès que Guillem II de Cervera, essent ja un home madur, era un dels nobles catalans que entre 1213 i 1214 varen ser designats ambaixadors davant el papa Inocenci III per a reclamar al Infant Jaume I, del qual en va ser tutor i conseller major del jove Rei al castell templar de Monsó, juntament amb el mestre Guillem de Montredón. Es converteix, així mateix, en un dels instructors més apreciats de Jaume I, i sens dubte, rememora la seva joventut i la tutoria que Berenguer de Boixadors li va professa, i actua en conseqüència poden intuir en Guillem de Cervera una afinitat especial vers el jove Rei. En fer testament, l'any 1230, va atorgar als Templers los censals de Lleida que aportaven uns 100 sous jaquesos anuals.

És evident, emperò, que el sentit d'estat que sempre va planar sobre aquesta nissaga dels Cervera, des de 1145, va estar estretament vinculada amb la nissaga reial a través del casament de Ponce de Cervera amb Almodis, germana del Comte de Barcelona.

Aquest sentit d'estat es fa més evident quan s'analitza les ubicacions de les seves sepultures a redós del reial monestir de Poblet; atès que un nombre important de nobles de la nissaga hi varen ser sepultats:

Ramon de Cervera, senyor del Cudós i de l'Esplugu, qui fou donador, com Ramon Berenguer IV, de la mitgeria de l'hort de Poblet en el seu moment fundacional. Mort en 1172 i sepultat en una de les caixes més antigues de Poblet, era fill de Ponç de Cervera i Almodis, germana del comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV. Segons els registres de sepultures, estaven enterrats amb ell, Ramon de Cervera, anomenat d'Urgell, mort el 1186, i el seu fill Arnau i sa esposa Inés, al 1212, i Ponç de Cervera, a 1213. També Arnau de Cervera, senyor de Granyanella i sa esposa Maria de Cervelló, mort el 1250 i sepultat en el tercer sepulcre a partir de la porta de l'església, en la galeria occidental del claustre.

Com no em podia ser d'altre, Guillem III de Cervera, home d'estat, company d'armes de Pere el Catòlic, casat en segones núpcies amb Elvira, comtessa de Subirats i

vídua d'Ermengol VIII d'Urgell, qui morí el 1245 com a monjo de Poblet i fou sepultat en el claustre a finals del segle XIII. En el mateix sarcòfag, segons els registres de sepultures, es guarden les restes de Ramon de Cervera, senyor de Juneda, de Guillem de Cervera, anomenat «el Gras» i els seus fills, Guillem i Ramon de Guàrdia, sepultats entre 1184-1286³⁸.

Ara bé, tot i el sentit d'estat de la nissaga central dels Cervera, la vinculació amb el rei a través de la vila reial de Cervera i a la implantació de l'Orde de l'Hospital a la vila, encara trobem algunes referències d'alguns altes membres (secundaris) de la nissaga que fan donacions als Templers o entren com a frares de l'orde. Entre 1222 i 1223, trobem a Ramon de Cervera com a comanador de Gardeny. L'any 1171, trobem Ramon de Cervera com a comanador de la casa del Temple a Osca. Moment en que, segons Àngel Conte, es devia establir la comanda. És important matisar que tant Ramon de Cervera com Guillem de Montredon, foren tots dos comanadors d'Osca i arribaren a ser mestres provincials³⁹.

Prim Bertran dona una important relació de donats i confreres de la Casa del Temple de Gardeny, a Lleida, on hi consta que amb anterioritat a 1176 la casa de Gardeny havia aconseguit que un grup importants de la mitjana i petita noblesa de les Terres de Ponent ingressés en la seva confraternitat, entre els quals hi consta Arnau de Cervera entre els més il·lustres que s'hi esmenten⁴⁰.

L'any 1180, Berenguer de Montpaó, un noble de l'òrbita dels Cervera, dona amb la seva muller Laureta i el seus fills, en remissió dels seus pecats, dos capmassos en el lloc de Conesa a la Milícia del Temple, a Arnau de Torroja, Mestre de la Provença i Espanya⁴¹.

També en el moment final de l'orde del Temple, trobem un altre noble de la nissaga dels Cervera en la comanda aragonesa de Novillas. Concretament en la figura de Guillem de Juneda, documentat al 1301⁴². Possiblement deuria ser fill de Ramon de Cervera, senyor de Juneda, el qual fou sepultat a Poblet en 1184, i al qual ja ens hem referit anteriorment.

Domènec i Muntaner, apuntava a més, que Guillem de Guàrdia o Saguàrdia, un dels fills de Guillem de Cervera anomenat el Gras, era company de Jaume I en la conquesta de València. Cosa que encara fa més rellevant la hipòtesi de que Guillem de Guàrdia o Saguàrdia pugui tenir parentiu amb Ramon de Saguàrdia, qui fou lloctinent provincial del Temple i defensor del castell de Miravet durant el setge de Jaume II. Sobre aquesta hipòtesi, hem de tenir en compte que Sans i Travé documenta que l'any 1176 una colla de nobles del comtat d'Urgell prometeren enterrar-se a les cases del Temple, a les quals feien donació a la seva mort dels seus cavalls i arnesos. Entre els esmentats nobles i trobem a Arnau de Saguàrdia⁴³. Aquests apunts finals posen de manifest que a hores d'ara, tot i la rellevància de la nissaga dels Cervera com a homes d'Estat, encara els manca un estudi genealògic seriós que determini quins membres de la nissaga es varen implicar amb els templers.

Els Timor-Queralt

Els senyors feudals del territori, tot imitant les donacions dels comtes de Barcelona i d'Urgell vers els Templers i Hospitalers, també faran cessions als ordes militars que s'establiren en la zona del Corb i l'Ondara. Essent en les capçaleres

d'aquests rius, els Timor-Queralt, els Montargull, els Cervera, els Aguiló i els Oluja, els que incidiran més directament amb la implantació i expansió dels templers en les comandes de Granyena i Vallfogona de Riucorb. Incidint notablement en la població de Santa Coloma de Queralt.

Durant un curt període de temps a primeries del segle XIII, la vila de Santa Coloma va ser una de les possessions del Temple en base a unes operacions hipotecaries realitzades pels senyors de Timor-Queralt⁴⁴. Certament, alguns membres de la nissaga varen afavorir als templers i recíprocament, varen entrar a l'ordre com a frares i donats.

Els Timor, cavallers d'una nissaga important de la Segarra, varen escalar notablement dins la noblesa de l'entorn, i entre ells podríem citar Ramon de Timor, mort el 1179, Arnau de Timor, carlà de Montblanquet i Senyor de l'Albi, mort el 1236, i Guillem de Timor, mort el 1281, i enterrat en el quart sepulcre llis de la galeria occidental del claustre Poblet⁴⁵. Es fa evident que els Timor segueixen els passos dels reis catalans i se sebolleixen a redós del cenobi reial. Però ens interessa remarcar, precisament a Arnau de Timor (1204-1236) senyor de Santa Coloma, a patir del qual la nissaga va donar diversos frares a l'orde del Temple que ingressaren a mitjans del segle XIII i primeries del XIV.

– Jaume de Timor-Queralt, que fou comanador de Vallfogona de Riucorb i comanador de Gardeny entre 1252 i 1254.

– Pere II de Timor-Queralt, senyor de la Baronia de Queralt des de 1230 a 1257 que ingressà a l'orde del Temple en quedar-se vidu, i processà com a frare templer fins al 1275. Fou comanador de Monçó, Miravet i Gardeny, i a més, lloctinent del Mestre Provincial de Catalunya i Aragó.

– Arnau de Timor-Queralt, que fou comanador d'Oscà, Gardeny, Barberà i Monzó. Precisament fou comanador de Monzó a finals del segle XIII i en patí alguns enfrontaments amb els seus habitants pels drets d'host i cavalcada que hi tenia l'ordre, els quals foren cedits per Pere el Catòlic i confirmats posteriorment per Jaume I⁴⁶.

– Dalmau de Timor, que fou l'últim comanador de la Casa del Temple de Barberà de la Conca, documentat el 1303 i fins a la fi a l'abolició de l'orde en mans de Jaume II.

Cal remarcar que en temps d'Arnau de Timor i de Pere II de Timor-Queralt, com a senyors de la Baronia de Queralt, varen ser els veritables benefactors de l'obra del santuari de Santa Maria de Bell-lloc, als afores de Santa Coloma de Queralt. Situat al peu d'una cruïlla important de camins que connectaven amb el Camí de Sant Jaume i en un clar context de pelegrinatge religiós. La relació d'aquest nobles amb el santuari, es base, en part, al fet que la comunitat de donats que regentava el santuari es va establir sota l'autoritat del senyor de Queralt, qui llavors ja professava com a templer, segons es desprèn de documents de finals del segle XIII⁴⁷. Sobre aquest aspecte en concret, Joan Fuguet conclou que el Temple posseïa importants establiments marians a redós de les vies de comunicació, els quals sovint estaven dotats d'albergs i hospitals per a peregrins⁴⁸. Context en el qual també s'hauria d'incloure el santuari de Santa Maria

del Camí, sota l'auspici dels templers de Granyena.

Quant als gravats iconogràfics i simbòlics de la rica portalada del santuari de Santa Maria de Bell-lloc, Joan Fugueta i Miquel Torres incideixen en la importància del lleógravat en un capitell de la portalada del santuari. Aquest, entès com l'islam o l'infidel, es representat en lluita amb un cavaller armat, el qual es podria interpretar com a Pere II de Queralt. En aquest context Pere de Queralt seria representat com a protector de la Verge i del cristianisme⁴⁹.

Apèndix. Els OLUJA i altres cavallers de la contrada

Tal i com hem apuntat anteriorment, a primeries del segle XIV els principals nobles d'aquestes contrades, els Anglesola, els Cervera i els Queralt, ja no consten com a comanadors de les cases del Temple. Encara que hi podem trobar alguns membre secundari de les nissagues, però no del troc principal, ja que aquets s'han convertit en homes d'Estat, en consellers reials, i en alguns casos, com els Cervera, en benefactors de l'orde de l'Hospital. Com ens ho demostra el fet que l'any 1308 Jaume II envià al noble Pere de Queralt com a emissari per pactar la rendició del castell templer de Miravet⁵⁰.

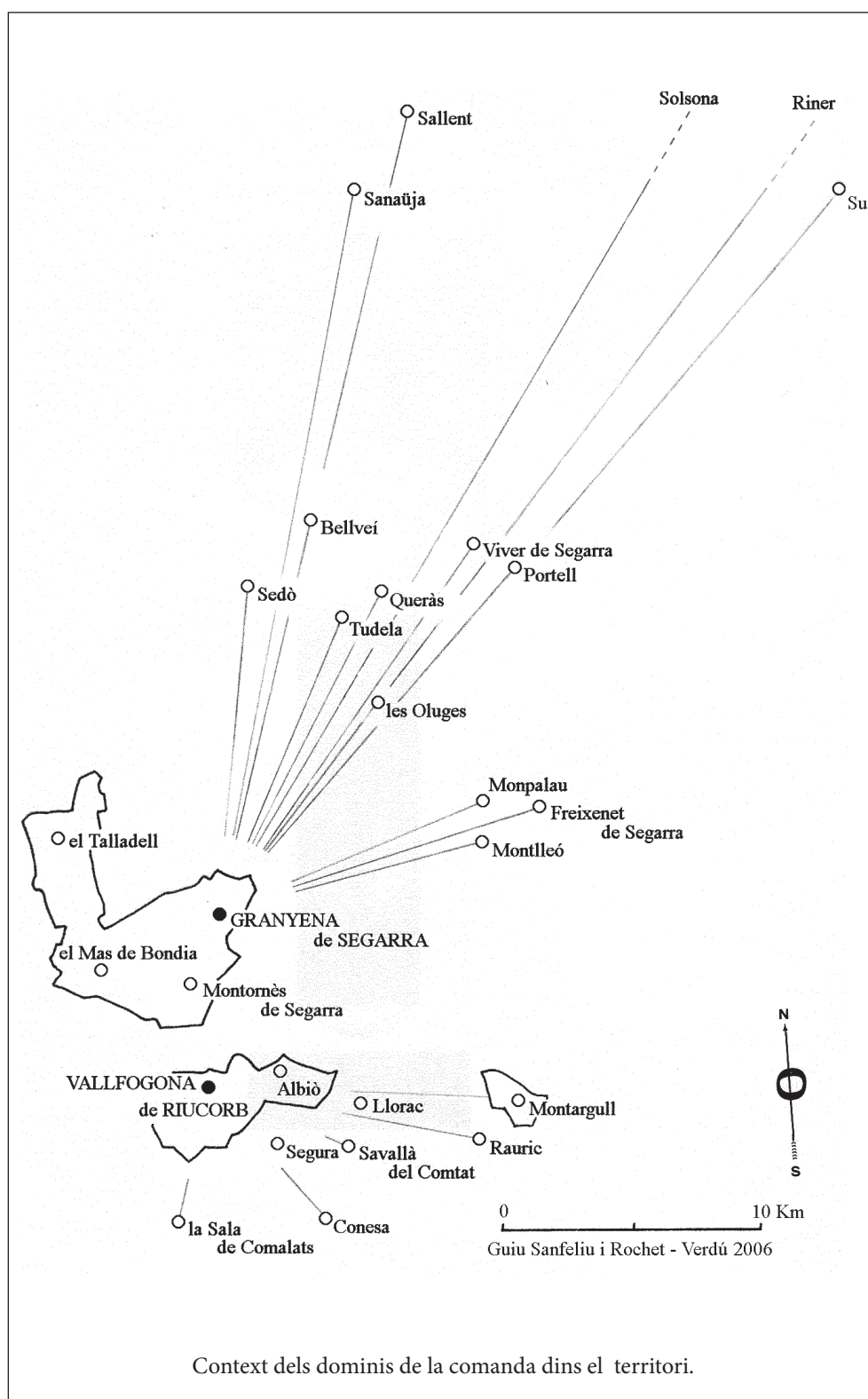
Però anteriorment també hem apuntat, que a partir de la meitat del segle XIII prenen especial rellevància els Oluja, els quals majorment optaran a ser comanadors de Granyena i influiran molt notablement en la sots-comanda de Vallfogona de Riucorb. De fet Vallfogona ja era una possessió dels Oluja l'any 1116.

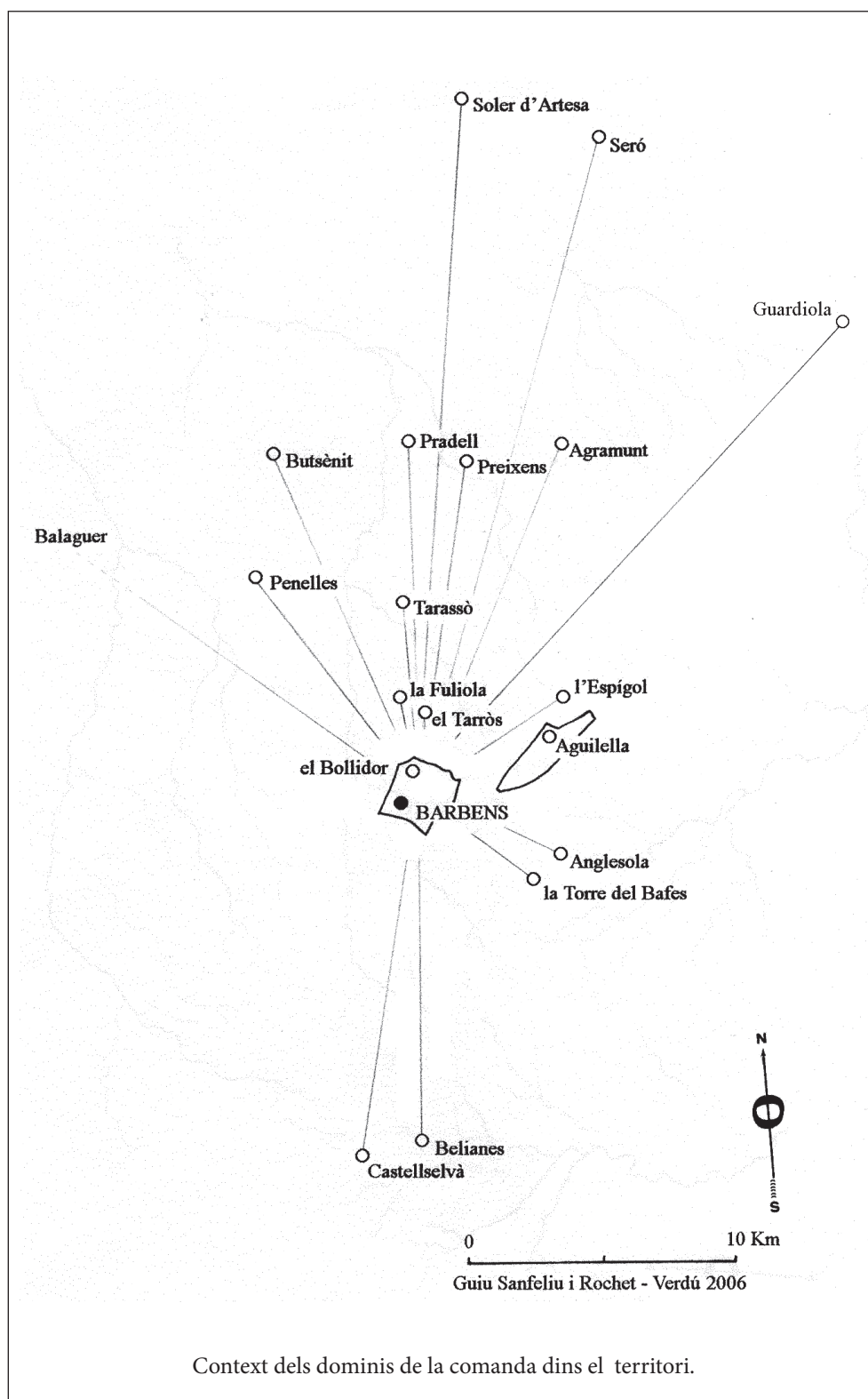
Com diu Sans i Travé, el patrimoni situat a Vallfogona pervingué als templers per donació de Gombau d'Oluja, qui amplia les seves possessions per testament del seu oncle Pere I de Timor-Queralt quant ingressar com a monjo de Poblet l'any 1167, convertint-se així en senyor alodial de Santa Coloma de Queralt i feudatari de Queralt, Rauric, Montclar, Conesa, L'Espluga de Francolí i Montblanquet⁵¹. Posteriorment, l'any 1191 Gombau d'Oluja ingressar com a donat de la Milícia de l'orde del Temple concedint el patrimoni de Vallfogona. Amb la manca de descendència, el noble i la seva muller es lliuraven com a frare i soror del Temple i concedien definitivament el castell i els drets del lloc de Vallfogona de Riucorb. Tot i així, les bases de les donacions de la sotscomanda es degueren a les donacions de les famílies nobles dels Oluja i dels Su. Conegut també com a Berenguer de Montargull o Mont, qui ingressar a l'orde del Temple l'any 1170, concedint els llocs de Montargull i Albió, entre d'altres⁵².

També en la Comanda del Rourell, directament dependent de Barberà, hi consta l'any 1198, com regidora de la preceptoria mixta Ermengarda d'Oluja⁵³. Aquesta puixant nissaga també va dotar a l'orde del Temple de diversos comanadors, entre els quals hi trobem a Jaume d'Oluja, l'últim comanador de Granyena.

Quant a la comanda de Granyena, donació feta per Ramon Berenguer III, va representar la primera donació de l'orde al sud dels Pirineus. A més de Granyena, aquesta comanda posseïa els llocs de Montornés i Mas de Bondia, els quals foren concedits per Alfons I l'any 1181, i compraren posteriorment els llocs del Talladell i de Montbrió de la Marca l'any 1162. Així com bona part de propietats i drets de la zona del Solsonès i la Segarra, els quals detallem en el plànol adjunt.

Finalment, altres petits cavallers d'aquestes contrades figuren com a frares de

l'orde del Temple en diversos documents de l'època. Entre ells Bertran Sacirera, Bernat de Forques, Guillem d'Albió, Guillem de Passanant, Pere de Montesquiu, Guillem de Montesquiu, Ramon de Montpaó i Bertran de Cervera, entre altres, els quals també formen part de l'entramat humà que va donar vida a l'orde del Temple en aquestes remotes terres de l'interior de Catalunya.

Notes

- ¹ Mestre i Godes, Jesús. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers». Pàg. 116.
- ² Durbec, J.A. «Provence Historique». Tom IX. 1959. Pàg. 35-37.
- ³ Dailliez, L. «Les Templiers, Goauvernement et institutions». Tom I. Pàg.85.
- ⁴ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». 1996. Pàg. 74.
- ⁵ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». Pàg. 74 -75.
- ⁶ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». Pàg. 76 -77.
- ⁷ Castille, Daniel. « Le cartulaire Douzens». Segons M. d'Abbon.
- ⁸ E. B. Léonard. « Le cartulaire manuscrit du Temple». Pàg. 14-18.
- ⁹ E. B. Léonard. « Le cartulaire manuscrit du Temple». Pàg. 23-29.
- ¹⁰ Georges Bordonove. «La vida de los templarios en el siglo XIII». Pàg. 18.
- ¹¹ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». 1996. Pàg. 83.
- ¹² Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». 1996. Pàg. 83.
- ¹³ Jesús Mestre i Godes. «Els templers» Alba i crepuscle dels cavallers. Pàg. 116.
- ¹⁴ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». 1996. Pàg. 86.
- ¹⁵ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». 1996. Pàg. 83.
- ¹⁶ Sans i Travé, Josep M. «Els Templers catalans». 1996. Pàg. 78.
- ¹⁷ Georges Bordonove. «La vida de los templarios en el siglo XIII». Pàg. 19.
- ¹⁸ Gener Gonzalvo Bou. «La Pau i la Treva a Catalunya». Pàgs. 46-47.
- ¹⁹ Alenxandre Vignati. «El enigma de los templarios». Pàg. 59.
- ²⁰ Sans Travé, Josep Maria. «El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria»Pàg.76.
- ²¹ Sans Travé, Josep Maria. «El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria»Pàg.87.
- ²² Sans Travé, Josep Maria. «El procés dels templers catalans...». Pàg.44.
- ²³ Eritxa, Xavier. «Catalunya Romànica». Volum XXI, pàg. 109.
- ²⁴ Eritxa, Xavier. «Catalunya Romànica». Volum XXI, pàg. 118.
- ²⁵ Eritxa, Xavier. «Catalunya Romànica». Volum XXI, pàg. 118.
- ²⁶ Eritxa, Xavier. «Catalunya Romànica». Volum XXI, pàg. 118.
- ²⁷ Jesús Mestre i Godes. «Els templers...» Pàg. 86.
- ²⁸ Jesús Mestre i Godes. «Els templers...» Pàg. 86.
- ²⁹ Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996, p. 477.
- ³⁰ Bartrina, Mn. Enric. « Els Torroja de Solsona i els Templers».
- ³¹ Bach i Riu, Antoni. « Història de la vila de Bellpuig». Col·lecció Viles i Ciutats. Pàg. 29.
- ³² Torres Gros, Jaume. « Història de Bellpuig dins el Principat de Catalunya». Pàg. 28.
- ³³ Segons Armand de Fluvià a «Catalunya Romànica». Volum XXI, pàg. 352.
- ³⁴ Segons Fuguet i Sans, a Catalunya Romànica. Volum XXI, pàg. 198.
- ³⁵ Segons Forey, a «Catalunya Romànica». Volum XXI, pàg. 118.
- ³⁶ JosepM. Llobet Portella. «La comanda hospitalera de Cervera durant els segles...» Pàg. 302.
- ³⁷ Josep M. Llobet Portella. «La comanda hospitalera de Cervera durant els segles XII,XIII i XIV, segons una carta de Jaume Pasqual (1788).» Pàg. 302.
- ³⁸ Lluís Doménech i Muntaner « Pàg. 137.
- ³⁹ Jesús Mestre i Godes. «Els templers...» Pàg. 127.
- ⁴⁰ Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996. Pàg. 329.
- ⁴¹ A. D. S. Pergamí original n° 464 i en un trasllat de 1254, també consta en Sans i Travé, «els Templers -Catalans...», pàg. 98.
- ⁴² Jesús Mestre i Godes. «Els templers...» Pàg. 127.
- ⁴³ Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996. Pàg. 141.

- ⁴⁴ Joan Fuguet. «Les ordres religieux militaires dans le Midi. (XIIe-XIVe siècle)». Pàg. 271.
⁴⁵ Lluís Domenech i Muntaner . Pàg 146.
⁴⁶ Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996. Pàg. 373.
⁴⁷ Joan Fuguet . «Les ordres religieux militaires dans le Midi. (XIIe-XIVe siècle)». Pàg. 272.
⁴⁸ Joan Fuguet . «Les ordres religieux militaires dans le Midi. (XIIe-XIVe siècle)». Pàg. 288.
⁴⁹ Miquel Torres i Benet «Entre la Rosa i la creu. Aproximació a la simbologia emprada pels templers». Podeu consultar-lo en aquest mateix volum.
⁵⁰ Josep Maria Sans i Travé. «Els procés dels templers catalans». Pàg. 110.
⁵¹ Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996. Pàg. 306.
⁵² Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996. Pàg. 306.
⁵³ Sans i Travé Josep M^a. «Els Templers Catalans de la Rosa a la Creu», Lleida, 1996. Pàg. 282

Bibliografia General:

- (BACH, 1998)
Antoni Bach i Rius. «Història de la vila de Bellpuig». Col·lecció viles i ciutats. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida.
(BORDONOVE, 1975)
Georges Bordonove. «La vie quotidienne des templiers au XIIIe siècle. 1975-1989. (Catalunya Romànica, 1997)
Varis autors. Catalunya Romànica, Volum IV.
(DOMENECH i MONTANER, 1926)
Lluís Domenech i Montaner. «Història i Arquitectura del Monastir de Poblet».
(FUGUET, 1989)
Joan Fuguet i Sans. «Les ordres religieux militaires dans le Midi (XIIe-XIVe siècle).
(FUGUET)
Joan Fuguet i Sans. «Templers i Hospitalers» Guia del Camp de Tarragona, la Conca de Barber, L'Urgell, La Segarra i el Solsonès. Volum I, II i III.
(FUGUET, PLAZA 2005)
Joan Fuguet i Sans. «Los templarios en la península ibérica»
(MESTRE 1996)
Jesús Mestre i Godes. «Els templers. Alba i crepuscle dels cavallers».
(PLADEVALL, 1993)
Antoni Pladevall Font, «Guillem de Mont-Rodon. Mestre del Temple i tutor de Jaume I». Lleida.
(SANS TRAVE 1990)
Josep Maria Sans i Travé. «El procés dels templers catalans. Entre el turment i la glòria».
(SANS TRAVE 1996)
Josep Maria Sans i Travé. «Els templers catalans. Entre la Rosa i la creu».
(TORRES GROS, 1980)
Jaume Torres Gros. «Història de Bellpuig dins el Principat de Catalunya».
(TORRES GROS, 1987)
Jaume Torres Gros. «Guillem d'Anglesola, Baró de Bellpuig, fundador del monestir de Bellpuig de les Avellanes».